

พระราชดำรัสและพรพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระ
พระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2498*
The Royal Speech and Blessing of His Majesty King
Bhumibol Adulyadej the Great (Rama IX) Inscribed in
the History of Si Sa Ket People B.E. 2498

ธัญพงศ์ สารรัตน์**

Thanyapong Sararat

*****

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระราชดำรัสและพรพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. 2498 จากการศึกษาพบว่า พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมต่อพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษ พระราชดำรัสและพรพระราชทานแก่พสกนิกรในครั้งนั้นที่ว่า “ต่อแต่นี้ไป ขอให้ความร่มเย็นเป็นสุขอยู่สืบไปจนหมดสิ้น” ไม่เพียงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่

---

*บทความนี้เรียบเรียงขึ้นเพื่อน้อมรำลึกสำนักในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และรำลึกถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญของท้องถิ่นศรีสะเกษ เมื่อเมืองศรีสะเกษอยู่ใต้ร่มพระบารมี 60 ปี ในหลวงรัชกาลที่ 9 เสด็จฯ ศรีสะเกษครั้งแรก (พ.ศ.2498 – 2558) ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองศรีสะเกษตามมาหลายประการ ทั้งนี้ผู้เขียนได้ขานพระปรมาภิไธยใหม่ของรัชกาลที่ 9 รัชกาลที่ 10 และพระนามาภิไธยใหม่ของพระบรมวงศ์ที่ถูกเฉลิมพระยศในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ 5 พฤษภาคม พุทธศักราช 2562 ตามเกณฑ์ของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา รวมถึงข้อความที่คัดมาจากเอกสาร เว้นแต่ชื่อเอกสารที่ถูกตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อนหน้านี้แล้ว หรือชื่อเฉพาะในเหตุการณ์นั้นๆ

**อาจารย์, สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

เกี่ยวกับอดีตของจังหวัดศรีสะเกษในสมัยเริ่มต้นก้าวสู่ยุคพัฒนา หากยังสะท้อนถึงพระมหากรุณาธิคุณต่อปวงชนชาวไทย ด้วยเป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นและพัฒนาคุณภาพของประชาชน ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติให้ก้าวหน้าและยั่งยืน

คำสำคัญ: พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, พระราชดำรัส, พระราชทาน, จังหวัดศรีสะเกษ

Abstract

The purposes of this study were to The Royal Speech and Blessing of His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great (Rama IX) Inscribed in the History of Si Sa Ket People B.E. 2498. The result revealed that His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great (Rama IX) kindly gave His Majesty's boundless and gracious kindness to Si Sa Ket people. The royal speech is "From Now on, Poverty Will Be Forever Gone" and blessing have given at that time were not only considered as the historical evidence on the history of Si Sa Ket province in the beginning period of development but it also reflected His Majesty's boundless and gracious kindness given to Thai people. This royal speech involved with local development and quality development of Thai people that were considered as human resources that were important to develop Thailand in progressing and sustainable.

Keyword: His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great, royal speech, blessing, Si Sa Ket province

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นผู้มีพระอัจฉริยภาพในหลายประการ ทั้งในด้านพระบรมเดชานุภาพ พระบารมี และพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานต่อพสกนิกรทั้งมวล ซึ่ง

พระอัจฉริยภาพต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงสถิตอยู่ในหัวใจและสำนึกของพสกนิกรของชาวจังหวัดศรีสะเกษอยู่เสมอมา ถึงแม้เหตุการณ์การเสด็จประพาสจังหวัดศรีสะเกษครั้งแรกในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้ผ่านมานานกว่า 60 ปีแล้วก็ตาม

สำหรับชาวจังหวัดศรีสะเกษ การที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังจังหวัดศรีสะเกษ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้น เนื่องจากยังไม่เคยมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดได้เคยเสด็จฯ มายังจังหวัดแห่งนี้มาก่อน ดังนั้นการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ใน พ.ศ.2498 จึงนับเป็นครั้งแรกที่พสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษได้มีโอกาสชื่นชมพระบารมี ดังนั้นทุกแห่งที่ได้เสด็จฯ จึงมีประชาชนจำนวนมากได้มาเฝ้าเพื่อชมพระบารมีของทั้งสองพระองค์ ซึ่งในการเสด็จครั้งนี้ได้สะท้อนภาพความทรงจำในพระอัจฉริยภาพด้านพระบารมี และพระอัจฉริยภาพด้านพระมหากรุณาธิคุณเป็นสำคัญ

เรื่องราวของพระราชดำรัสและพรของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่พระราชทานแก่พสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษ อาจไม่มีความสำคัญเลยในประวัติศาสตร์ไทย และในประวัติศาสตร์ชาวจังหวัดศรีสะเกษก็อาจปรากฏข้อความเพียงไม่กี่บรรทัด หรือเพียงย่อหน้าเดียว แต่พระราชดำรัสและพรพระราชทานส่วนหนึ่งส่งผลต่อการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับพสกนิกรของพระองค์ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นตามมา ดังนั้นเหตุการณ์นี้จึงควรได้รับความสนใจและให้ความสำคัญมากขึ้นจากคนศรีสะเกษทั้งหลาย เพราะความภูมิใจของคนศรีสะเกษที่มีอยู่ในเวลานี้ และจากการที่เรามีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ล้วนมีความสัมพันธ์ไม่มากนักน้อยกับพระราชดำรัสและพรพระราชทานใน พ.ศ. 2498

จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. 2497 กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานภาพยนตร์ส่วนพระองค์ให้

โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดศรีสะเกษ (ศก.2) หรือโรงเรียนสตรีสิริเกศในปัจจุบัน เพื่อนำไปขายเพื่อหารายได้ในการสร้างหอประชุมของโรงเรียนเมื่อ พ.ศ. 2497 ได้เงินทั้งสิ้น 182,000 บาท และได้พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์สมทบอีก 35,422 บาท ต่อมาในพ.ศ. 2498 เป็นช่วงที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเยี่ยมพสกนิกรที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ ขอนแก่น เลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์ ตามลำดับ (เกนหลง สนทวงศ์ ณ ออยุธยา, 2542, น.91) นอกจากนี้ในพ.ศ.2502 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้พระราชทานนามโรงเรียนใหม่ว่าโรงเรียนสิริเกศ (ภราดร ศรีปัญญา; และคนอื่นๆ, 2558ก, น.72) ภายหลังจึงถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนสตรีสิริเกศ” มาจนถึงปัจจุบัน (แหล่งเดิม, น.73)

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จฯ ถึงจังหวัดศรีสะเกษโดยขบวนรถไฟพระที่นั่งเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2498 เวลา 10.33 นาฬิกา และได้เสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังโรงเรียนสตรีสิริเกศ เพื่อทอดพระเนตรหอประชุมของโรงเรียน ซึ่งพระองค์ท่านได้พระราชทานพระราชทรัพย์และภาพยนตร์ส่วนพระองค์มาขายเพื่อหารายได้ในการก่อสร้าง จากนั้นจึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังมณฑลพิธีบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดตลอดเส้นทางที่รถยนต์พระที่นั่งเสด็จฯ ผ่าน มีพสกนิกรคอยเฝ้าชมพระบารมีอย่างเนืองแน่น และพระราชทานพระราชดำรัสที่เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาจังหวัดให้ยั่งยืน และพระราชดำรัสที่นำประโยชน์อันเกื้อหนุนแก่พสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตน ในบทความนี้จะเน้นศึกษาพระราชดำรัส และพระราชทานที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษที่เกิดขึ้นในพ.ศ. 2498 และเป็นช่วงที่เริ่มต้นการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากนโยบายของรัฐบาลซึ่งจะสอดคล้องกับพระราชดำรัสและพรของพระองค์ท่านที่สะท้อนถึงแนวพระดำริเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาคน ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน (ธัญพงศ์ สารรัตน์, 2561, น.90)

จากกรณีดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้เขียนมีความต้องการที่จะศึกษา สืบค้น เพื่อสำรวจพระราชดำรัสและพรพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเสด็จพระราชดำเนินมาในเขตเมืองศรีสะเกษจากหลักฐานประวัติศาสตร์ต่างๆ เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ท่านที่เคยเสด็จพระราชดำเนินมาในเขตเมืองศรีสะเกษให้ชัดเจนและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นต่อไป เนื่องจากพระราชดำรัสและพรพระราชทานถือเป็นมงคลสูงสุดสำหรับประชาชนชาวไทย มีझेเฉพาะชาวศรีสะเกษเท่านั้น ถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ต่อพสกนิกรทุกหมู่เหล่าในราชอาณาจักร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อสำรวจและศึกษาพระราชดำรัสและพรที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ได้ทรงพระราชทานไว้และมีความเกี่ยวข้องกับการเสด็จพระราชดำเนินมาในเขตจังหวัดศรีสะเกษ และเพื่อทบทวนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เมื่อครั้งเคยเสด็จพระราชดำเนินมาในเขตจังหวัดศรีสะเกษ และทำให้ประชาชน นักวิชาการ จะได้รับทราบถึงพระมหากรุณาธิคุณของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 9 ในวงที่กว้างขึ้น

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีดำเนินการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) นำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ซึ่งใช้ข้อมูลการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ซึ่งการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาพระราชดำรัสและพรของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษใน พ.ศ.

2498 ซึ่งเป็นช่วงที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษ เป็นครั้งแรก

ผลการศึกษา

พระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น พระราชดำรัสของพระบาท

สมเด็จพระบรมชนกนาถิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ปรากฏหลักฐานใน พ.ศ. 2498 คือ พระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาต่างๆ จำนวนมาก ทรงมีการบริหารจัดการที่ทำให้โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริบรรลุผลสำเร็จตามที่ได้ทรงกำหนดไว้ และแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในการบริหารจัดการของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 อย่างชัดเจน หลักและวิธีการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 สะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในด้านการบริหารจัดการ ด้วยทรงมีพระราชวิสัยทัศน์อันยาวไกล ทรงมีภาวะผู้นำสูงในการทรงงาน ทรงสื่อสารกับประชาชนผู้มีส่วนได้เสียในโครงการเพื่อรับฟังความคิดเห็นในการบริหารโครงการนั้น ทรงมีการวางแผนยุทธศาสตร์และแผนกลยุทธ์และทรงมีกรอบเวลาในการปฏิบัติตน ก่อนจะพระราชทานโครงการใด จะทรงศึกษาข้อมูลสรุปรายละเอียดอย่างเป็นทางการ ทั้งจากข้อมูลเบื้องต้น เอกสารแผนที่ และทรงสอบถามจากเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และราษฎรในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องในการช่วยพระราชทานความช่วยเหลือได้ตรงตามที่ต้องการ ทรงให้ความสำคัญแก่ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น เนื่องจากทรงเน้นการบริหารเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน นอกจากนี้ยังทรงเน้นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลด้วย (ปิยนาด บุนนาค; และคณะ, 2554, น.55)

ลักษณะดังกล่าวล้วนเป็นผลจากการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถ

บพิตร รัชกาลที่ 9 ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ดังที่ปรากฏ กลิ่นฟุ้ง ให้ข้อสังเกตว่าในทศวรรษ 2490 การเสด็จท้องที่ต่างจังหวัดมีเป้าหมายเป็นการเสด็จประพาสและเยี่ยมราษฎรเป็นหลัก (ปรากฏ กลิ่นฟุ้ง, 2551, น.45) ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของชนิดา ชิตบัณฑิตย์ที่ว่า โครงการพระราชดำริยุคก่อนกำเนิดเป็นโครงการพระราชดำริด้านสังคมสงเคราะห์ และสื่อมวลชนส่วนพระองค์ และมีการสนับสนุนโครงการพระราชดำริด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, 2550, น.94) เห็นได้จากการพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนในการจัดสร้างหอประชุมโรงเรียนสตรีศรีสะเกษ

จากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2498 ในวโรกาสดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...ได้ทราบถึงความทุกข์ยากของราษฎรในจังหวัดศรีสะเกษว่าได้รับอุปสรรคนานาประการในการทำมาหากิน รู้สึกเป็นห่วงและขอให้ทุกคนมานะบากบั่นในการหาเลี้ยงชีพ และขอให้รัฐบาลเพิ่มความช่วยเหลือแก่ราษฎรมากขึ้น...”

นอกจากนี้ยังได้พระราชทานพรความว่า “...ต่อแต่นี้ไปขอให้ความแร้นแค้นจสูญสลายจากไปจนหมดสิ้น” ยังความปลื้มปิติแก่มวลประชาราษฎร์ที่มาเฝ้ารับเสด็จเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งแสดงถึงพระเมตตาและพระกรุณาอันล้นพ้นและต่อเนื่องที่ทรงมีต่อประชาชนและพระราชทานแก่ประชาชนอย่างไม่มีเงื่อนไขและไม่จำกัดกาลเวลา

จากนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จฯ โดยรถไฟพระที่นั่งไปยังจังหวัดสุรินทร์เมื่อเวลา 12.20 นาฬิกา (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2554, น.70-71)

ภาพที่ 1 เสด็จประพาสจังหวัดศรีสะเกษใน พ.ศ.2498

ที่มา : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2550, น.97

จากพระราชดำรัสและพรดังกล่าวได้สะท้อนถึงสภาพท้องถิ่นศรีสะเกษในขณะนั้น เนื่องจากเมื่อหลายสิบปีก่อนมีการเปรียบเทียบในประเทศไทยที่ประชาชนยากจนที่สุด จากการสำรวจปรากฏาคือ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งจังหวัดนี้ยากจนถึงขนาดว่าเด็กต้องกินดินเพื่อความหิว (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2548, น.45) ทำนาเป็นอาชีพหลักอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ปีไหนฝนดีข้าวก็ดี ปีไหนฝนแล้งนาล่ม จ่อมจมกับความยากจน คนหนุ่มสาวใช้แรงงานเข้าเมืองไปหางานรับจ้างชั่วคราวจะกลับมาก็ต่เมื่อฤดูฝนมาอีกครั้ง นั่นคือศรีสะเกษที่คนส่วนใหญ่เคยรู้จัก แต่สิ่งเหล่านี้กลับได้รับการพัฒนาขึ้นภายหลังนโยบายการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทย โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนา (พรานซิส คริปส์, 2551, น. 163)

จากพระราชดำรัสและพรพระราชทานข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังที่ต่างๆทั่วประเทศอยู่เสมอ เพื่อทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของพสกนิกรอย่างใกล้ชิด เป็นโอกาสให้ได้รับฟังปัญหาความยากลำบาก และอุปสรรคในการประกอบอาชีพของเขาด้วย เมื่อใดที่ทรงทราบ เมื่อนั้นก็จะทรงหาทางแก้ไขไปด้วยการพระราชทานแนวความคิดแก่หน่วยงานราชการและ/หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องใน

หลายๆด้าน ซึ่งเป็นที่มาของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่อมา (วชิษฐ เดชกุญชร, บรรณาธิการ, 2549, น. 272)

ภาพที่ 2 แผ่นหินอ่อนสลักจากต้นแบบลายพระหัตถ์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เกี่ยวกับการพระราชทานนามโรงเรียน ที่บริเวณประตูทางเข้าโรงเรียนสตรีศรีสะเกษ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา : อดิศักดิ์ ระวังวัน 14 กุมภาพันธ์ 2562

การเสด็จพระราชดำเนินไปยังท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ในครั้งนี้เองก็ได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทยที่ไม่เคยปรากฏในรัชกาลก่อนหน้านี้อันที่สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์สะท้อนออกมาในพระราชกรณียกิจนี้อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นสถานะภายใต้หลักการของการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และในเวลาต่อมา อันเป็นสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พยายามฟื้นฟูขึ้นใหม่หลังรัฐประหาร ค.ศ. 2500 นอกจากนั้น การเสด็จฯท้องที่ต่างจังหวัดยังเป็นที่มาของโครงการพัฒนาชนบทของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ก่อให้เกิดความรับรู้อย่างกว้างขวางที่มีบทบาทต่อการพัฒนาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย (อุทัยทิศ บุญชู, 2536, น.12)

พระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการพัฒนาคน   นอกจากพระราชดำรัสและพร

พระราชทานจะสะท้อนถึงสภาพท้องถิ่นของศรีสะเกษที่ “แร้นแค้น” เพราะการเพาะปลูกไม่ได้ผลนัก เนื่องจากสภาพดินเป็นดินปนทราย ซึ่งเคยเป็นมานานหลายสิบปี แล้วดังที่ปรากฏในเอกสารของเอเจียน แอมอนิเย ในปี 2438 (เอเจียน แอมอนิเย, 2547, น.41) แล้วพระราชดำริยังแฝงเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาคนจากคำกล่าวที่ว่า “ขอให้ทุกคนมานะบากบั่นในการหาเลี้ยงชีพ และจะได้ขอให้รัฐบาลเพิ่มความช่วยเหลือแก่ราษฎรมากขึ้น” เนื่องจากในทศวรรษ 2490 คนอีสานยังมีการศึกษาในสถาบันต่างๆ ในเกณฑ์ที่แตกต่างจากคนภาคอื่น (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2540, น.9) เพราะเหตุนี้การพัฒนาคนจึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศ รัฐบาลแต่ละสมัยที่ผ่านมาได้เห็นความสำคัญและอนุมัติงบประมาณจำนวนมหาศาลเพื่อพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ทำให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถได้รับการศึกษาระดับสูงและนำความรู้มาช่วยกันพัฒนาประเทศ ดังข้อมูลในการเสด็จพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักบัณฑิตของมหาวิทยาลัยต่างๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงเน้นย้ำให้นักบัณฑิตของแต่ละมหาวิทยาลัยมีจิตสำนึก ตระหนักถึงการทำงานตอบแทนประเทศชาติและประชาชนผู้เสียภาษีอยู่เสมอ เพราะ “...การที่มีความสำเร็จนี้...ยังมีผู้ขอความช่วยเหลืออีกมากที่ยังรอท่านทางอ้อม..บุคคลนั้น คือ ประชาชนคนไทยทั้งมวล ประชาชนเป็นผู้เสียภาษีอากรให้แก่รัฐ ซึ่งได้นำมาบำรุงการศึกษา..โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาที่ท่านสำเร็จแล้วนี้ ก็ต้องใช้เงินทองมิใช่น้อย...” (ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท, 2550ข, น. 29) และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว “...งานของท่านในอนาคต คืองานสร้างความเจริญมั่นคงของประเทศ เป็นคนให้ซึ่งผูกพันท่านให้ต้องร่วมกันกระทำอยู่ตลอดชีวิต งานนี้จะกระทำสำเร็จได้ก็โดยที่ทุกคนเข้าใจซึ่งถึงคุณของชาติบ้านเมือง และทำงานทุกอย่างด้วยสติ สำนึกถึงหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อส่วนรวม...” (แหล่งเดิม, 2550ข, น.41) ดังกล่าวจะเห็นว่าพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการพัฒนาคนที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ส่วนใหญ่ทรงเน้นเรื่องการพัฒนาคุณภาพของคน ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาด้านการศึกษา ประเด็นสำคัญได้แก่ การเป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพ การทำหน้าที่ตอบแทนสังคมและการปฏิบัติตนเพื่อส่วนรวม และอาจส่งผลต่อการทำงานและสร้างอาชีพของผู้นั้นทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นต่อมา ดังพระบรมราโชวาท ความตอนหนึ่งว่า “...ขอให้แต่ละคนตั้งใจ และเพียรพยายามนำความรู้ ความคิด และความสามารถมาใช้ในการปฏิบัติตนให้เป็นผล

เป็นความสร้างสรรค์จริงๆ จักได้นำพาตน สังคม และประเทศชาติไปสู่ความเจริญวัฒนา
ได้ด้วยคามมั่นคงและสวัสดิ...” (ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2517 – 2519, 2550ค, น.348)

ภายหลังจากการเสด็จฯ ในพ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เสด็จฯ ถวายผ้าพระกฐินต้น ณ วัด
ปราสาทเยอเหนือ อำเภอบึง จังหวัดศรีสะเกษในวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2514 และ
พระราชทานพระพุทธรูปให้จังหวัดศรีสะเกษใน พ.ศ. 2533 โดยโปรดเกล้าฯ ให้
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 10 เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยาม
มกุฎราชกุมาร เสด็จฯ แทนพระองค์เพื่อพระราชทานพระพุทธรูปให้จังหวัดศรีสะเกษ
รวมทั้งการพระราชทานหลักเมืองศรีสะเกษในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2531 และพระราชกรณีย
กิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ คือ การที่พระบาทสมเด็จพระบรม
ชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรง
พระราชทานแนวทางในการแก้ปัญหา และการดำรงชีวิตของพสกนิกรไทยทั้งมวล
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเกษตรกรที่ยากไร้ ซึ่งประสบปัญหาภัยธรรมชาติและราคา
ผลผลิตตกต่ำ หนี้สินและความยากจน แนวทางที่ทรงพระราชทาน คือ การดำเนินชีวิต
แบบพอเพียงหรือปรัชญาแบบพอเพียง และแนวทางที่สามารถปรับใช้ได้ในทุกกลุ่ม
อาชีพของสังคมด้วย แต่อย่างไรก็ดี การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหัด
ศรีสะเกษภายหลังพ.ศ. 2498 (ชนะชัย ผดุงธิตี, 2549, น. 165) และพระมหา
กรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกรชาวจังหัดศรีสะเกษต่างไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับพระ
บรมราโชวาท พระราชดำรัส หรือพรพระราชทาน มีเพียงพระบรมราโชวาทในพิธี
พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ณ
จังหัดอุบลราชธานี และจังหัดสกลนคร ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า
แต่อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอนำมาเสนอในโอกาสต่อไป

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถ
บพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่สถิตอยู่ในดวงใจของชาวไทยทั้งมวล
รวมทั้งชาวศรีสะเกษ การเสด็จพระราชดำเนินมาจังหัดศรีสะเกษในแต่ละครั้งยังคง

ประทับอยู่ในความทรงจำของพสกนิกรของชาวศรีสะเกษตลอดมา ผู้เขียนเชื่อว่าคงยังมีผู้คนอีกมากที่อยากจะเล่าถึงความประทับใจ และความซาบซึ้งในพระบารมี พระบรมเดชานุภาพ และพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวล้วนแสดงให้เห็นถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ปกเกล้าฯ ชาวศรีสะเกษตลอดมา

วิจารณ์และสรุปผล

พระราชดำรัสและพรพระราชทานที่พระราชทานแก่พสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษในพ.ศ. 2498 สะท้อนถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ในด้านการพัฒนาคนและท้องถิ่น พระองค์ทรงเน้นความสำคัญของการพัฒนาคนและพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา พสกนิกรหรือราษฎรจะต้องอยู่ดีกินดี และมีคุณภาพอย่างมากเพื่อป้องกันขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมในการพระราชทานพระราชดำรัสและพรเพื่อเป็นแนวทางให้พสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษเกิดความรู้ความเข้าใจ และรู้จักพัฒนาตนเองในชีวิตจริง และพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด อันจะนำความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าที่ยั่งยืนมาสู่ประเทศชาติ ทั้งนี้ พระราชดำรัสและพรนี้ได้จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์และความทรงจำชาวจังหวัดศรีสะเกษ โดยไม่มีปรากฏในรูปแบบลายลักษณ์และเอกสารของทางราชการ เช่น ประมวลพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพุทธศักราช 2493 – 2512 (ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2493 – 2512, 2550ก, น.สารบัญ) แต่พระราชดำรัสและพรนี้จะอยู่ในความทรงจำของชาวจังหวัดศรีสะเกษรุ่นแรกเริ่มและส่วนใหญ่มีภูมิสำเนาในที่ที่หาได้ไม่รู้จักด้วยความปลอดภัยที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอันเป็นมงคลสูงสุดในฐานะพสกนิกรในท้องถิ่นที่เป็นส่วนหนึ่งขององคาวพทที่ขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาท้องถิ่น เพื่อความอยู่ดีกินดีของคนในชาติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อจังหวัดศรีสะเกษเติบโตขึ้นตามกาลเวลาและปรับเปลี่ยน

ทิศทางการสังคมโลกาภิวัตน์ มีผู้คนเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มากขึ้น มีการพัฒนาในหลายๆ ด้าน เช่น การเป็นเมืองกีฬา เมืองเกษตร เป็นต้น (มาลัยอักษร ธวัชสุระบาล ผู้ว่าฯ ติดดิน, 2561, น.36-37; และ 100 ภาพฟื้นเรื่องเมืองศรีสะเกษ, 2561, น.42) และทุกวันนี้ศรีสะเกษตื่นขึ้นพ้นจากความเป็นจังหวัดยากจนที่สุดขึ้นมาได้ ผืนนากว่าสามล้านไร่ ผลิตข้าวหอมมะลิที่ดีที่สุดออกสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศ หอมกระเทียมศรีสะเกษก็ขึ้นชื่อว่าเป็นผลผลิตชั้นเยี่ยมที่ยังไม่มีที่ใดเทียบได้ พร้อมกับอาชีพใหม่ คือ สวนไม้ผล ผลไม้จากทั่วทุกภาคในประเทศไทยก็สามารถปลูกได้ที่นี้ โดยเฉพาะทุเรียนที่มีรสชาติอร่อยแตกต่างจากที่อื่นๆ ที่มีการปลูกทุเรียน เนื่องจากพื้นที่ปลูกทุเรียนของจังหวัดศรีสะเกษนั้นเป็นดินภูเขาไฟมาก่อนนับร้อยนับพันปี มีแร่ธาตุสูง จึงทำให้ทุเรียนนั้นมีรสชาติอร่อย กรอบนอกนุ่มใน เปลือกบาง และที่สำคัญ กลิ่นจะไม่ฉุนและมีผลไม้อื่นๆ รวมทั้งสวนยางพาราและไร่พริก ศรีสะเกษมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัดมากมาย เป็นเมืองพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง เป็นศูนย์กลางเส้นทางการค้าการท่องเที่ยวประตูสู่มรดกโลก นครวัด นครธม (ออกตลอดขอตศรีสะเกษ, 2561, น.13-14; และ ภราดร ศรีปัญญา; และคนอื่นๆ, 2558ข, น.6) การพัฒนาคนและท้องถิ่นจึงเป็นเพียงภารกิจหนึ่งของจังหวัด ผู้คนในท้องถิ่นกลับเผชิญวิกฤตด้านต่างๆ ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นตามพัฒนาการของสังคม บางทีหากชาวจังหวัดศรีสะเกษรวมถึงผู้ที่มาอยู่อาศัยในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ส่วนใหญ่หวนกลับไปศึกษาพระราชดำริสและพรพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองและท้องถิ่น เพียงเฉพาะที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษในอดีต และนำไปลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังตามแนวพระราชดำริแล้ว ปัญหาเรื่องการพัฒนาท้องถิ่นของชาติที่รัฐบาลทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาล แต่ยั้งวนเวียนอยู่ภายในเขาวงกตที่มองไม่เห็นแสงสว่างที่ปลายทาง อาจพบทางออกที่สร้างความหวังให้กับการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศในยุคไทยแลนด์ 4.0 สมดังแนวพระราชดำริของของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ทรงมุ่งหมายให้จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่พัฒนาทั้งเรื่องคน คุณภาพชีวิตของผู้คนและลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่นให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยจะส่งผลพัฒนาชาติโดยรวมด้วย และจังหวัดศรีสะเกษก็จะเป็นท้องถิ่นหนึ่งที่ “ต่อแต่นี้ไป ขอให้ความแน่นแฟ้นจงสูญสลายจากไปจนหมดสิ้น” สมดังพรพระราชทานและพระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระ

พระบรมชนกาทิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 อย่างแท้จริง

ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงถือเป็นการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อจะได้เกิดความเข้าใจข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่อไป

จากการศึกษาพบว่ายังมีประเด็นอื่นๆที่นำไปใช้ศึกษาได้ เช่น การศึกษาในพื้นที่อื่นๆ การศึกษาพระบรมราโชวาทหรือพระราชดำริที่มีต่อสถาบันการศึกษาในช่วงเวลาต่างๆ เช่น พระบรมราโชวาทที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของขามมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษในช่วงเวลาต่างๆ โดยอาจศึกษาจากประวัติศาสตร์นิพนธ์มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เพื่อจะได้เข้าใจภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ของแต่ละพื้นที่แต่ละเวลาผ่านข้อมูลและหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทพระบรมราโชวาทหรือพระราชดำริได้ดียิ่งขึ้น และการศึกษาอาจขยายพื้นที่ออกไปเป็นระดับภูมิภาค ระดับประเทศ หน่วยงานต่างๆ และสถาบันการศึกษา ฯลฯ หรือศึกษาในบริเวณพื้นที่ที่แคบลงแต่ศึกษาหลายด้านให้ลึกซึ้งและเจาะจงกว่าเดิมก็ได้

เอกสารอ้างอิง

กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ. (2550ก). **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2493 – 2512.** กรุงเทพฯ: บริษัทเกรย์แมทเทอร์ จำกัด.

_____. (2550ข). **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2513 – 2514.** กรุงเทพฯ: บริษัทเกรย์แมทเทอร์ จำกัด.

_____. (2550ค). **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2517 – 2519.** กรุงเทพฯ: บริษัทเกรย์แมทเทอร์ จำกัด.

เจนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2542). **ทำเป็นธรรม.** กรุงเทพฯ : มุลนิธิกิตเวทิน
ในพระบรมราชูปถัมภ์.

ชนิตา ชิตบัณขิตย์. (2550). **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การสถาปนาพระราชอำนาจนาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ (2548). **การเมืองระบบพหุชนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชนะชัย ผดุงจิตติ. (2549). **พระมหากษัตริย์ นักปกครอง นักกฎหมาย**. กรุงเทพฯ : นิติรัฐ.

อัญยพงศ์ สารรัตน์. (2561). **การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และการพัฒนาเมืองศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ.2498 – 2530**. ใน เอกสารรวมบทความการประชุมวิชาการระดับชาติด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 1 “พลังวัฒนธรรมกับการจัดการชุมชนสู่ความยั่งยืน” วันอังคารที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2561 ณ อาคารเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550. ศรีสะเกษ: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. หน้าที่ 89 – 106.

ปราการ กลิ่นฟุ้ง (2551). **การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493 – 2530**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ปิยนดา บุนนาค; และคณะ. (2554). **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระอัจฉริยภาพในการบริหารจัดการ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรานซิส คริปส์ (2551). **สภาพอีสาน**. แปลโดย “ตุลจันทร์”. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.

ภราดร ศรีปัญญา; และคนอื่นๆ. (2558ก). **ศรีสะเกษ จังหวัดของเรา : ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม**. อุบลราชธานี : ยงสวัสดีอินเตอร์กรุ๊ป

_____. (2558ข). **ศรีสะเกษ จังหวัดของเรา 2: ภูมิศาสตร์**

การคมนาคมและสิ่งแวดล้อม. อุบลราชธานี: ยงสวัสดีอินเตอร์กรุ๊ป.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2554). **พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีตพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษ**. อุบลราชธานี: ยงสวัสดีอินเตอร์กรุ๊ป.

มาลัยอักษรา ธวัช สุระบาล ผู้ว่าฯติดดิน. (2561). กรุงเทพฯ : มปท..

วสิษฐ เดชกุญชร, บรรณาธิการ. (2549). 29 ราชนัย. กรุงเทพฯ : มติชน.

วุฒิชัย มูลศิลป์ (2540). การศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร.

ออดตลอดซอดศรีสะเกษ. (2561). กรุงเทพฯ : มปท..

อุทัยทิศ บุญชู. (2536). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาล
ระหว่างปี พ.ศ.2434 – 2475. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหา
บัณฑิต). กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

เอเจียน แอมนียะ. (2547). บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย
ทองสมุทร โดเร; และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

100 ภาพพื้นเรื่องเมืองศรีสะเกษ. (2561). กรุงเทพฯ : มปท..